

Editörden

DİN VE HAYAT

TDV - İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ DERGİSİ
SAYI: 3 - YIL: 2007

YAYIN YÖNETMENİ

Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI

YAYIN KOORDİNATÖRÜ

Kadriye AVCI ERDEMLİ

EDİTÖR

Kerime CESUR

kerime.cesur@gmail.com

YAYIN EKİBİ

Abdülkerim YATĞIN

Ahmet BENSİZ

Davut ÖZGÜL

Emine ARSLAN

E. Betül ÇAKIRCA

Kerime CESUR

Mehmet YÜKSEL

Mustakim ARICI

Salim SELVİ

Sümeyye PARILDAR

Uğur YILMAZ

Üzeyir GÜR

TASHİH

Dr. A.Cüneyd KÖKSAL

REKLAM SORUMLUSU

Ömer Faruk ŞENTÜRK

GRAFİK TASARIM

Sinan ÖZDEMİR

BASIM YERİ ve TARİHİ

TDV Yay. Mat. ve Tic. İşl.

Ostim Örnek San. Sit. 1. Cad.

358. Sk. No: 11 Yenimahalle/ANKARA

Tel. 312 354 91 31 / Fax: 312 354 91 32

Ankara / 2007

ISSN: 1308 - 9595

DAĞITIM

TDV Yay. Mat. ve Tic. İşl. İstanbul 1. Şb.

Klodfarer Cad. No:14/1 Divanyolu

Eminönü/İSTANBUL

Tel: 0212 518 46 04

Faks: 0212 518 83 07

Yayınlanan yazıların hukuki-bilimsel sorumluluğu yazarlara aittir.

PARA İLE SATILMAZ

Bismillahirrahmanirrahim

Yüce Rabbimize sonsuz hamd ü senalar olsun.

Efendimiz Muhammed Mustafa'ya binlerce sâlât, âl ve ashâbına selam olsun.

Ak sakallı pîr koca bilmez ki hâli nice

Emek yimesin hacca bir gönül yıkarısa

Yunus Emre

İbadetlerin ortak amacı insanın yaratılış gayesinin, kulluğunu izhar olduğunu göstermektir. Namaz ile güne, oruç ile yıla, hac ile ömre anlam katan, aynı zamanda denetim altında tutan ibadetler, müslümana hiçbir anında yalnız olmadığını, Yüce bir varlığın gözetim ve denetimi altında bulunduğunu hatırlatır. Kulluğun kemali de her şeyi yerli yerine koymakla mümkündür. Bu açıdan baktığımızda namaz dosdoğru kılındığında namaz; oruç, ellerimiz, gözlerimiz, dilimiz de yanlıştan ve haramdan sakındığında oruç; ve hac her türlü kavgadan, dünya menfaatinden beri olduğumuzu kanıtladığımızda hac-i mebrûr olmaktadır.

İstanbul Müftülüğü Kültür Yayınları üçüncü çalışmasını, ömrümüze anlam katan, layıkıyla yerine getirildiğinde yeniden doğmuş gibi günahsız olunacağı müjdesi verilen "Hac" ibadetine ayırmış bulunmaktadır. Hac yeniden doğmamıza vesile olan yoğun anlamlar bütünüdür. Bu eserimizde, hacın kapsadığı bu anlamlar bütününden imkanların elverdiği ölçüde sizlere makaleler, hatıralar, söyleşiler sunmaya çalıştık. Mikat, ihram, telbiye, tavaf, Hacerü'l-esved, Safa-Merve, Arafat, Müzdelife, Mina, şeytan taşlama, kurban gibi hacın temel kavramlarını ve aşamalarını içeren makaleler hac anlamamıza yardımcı olmaktadır. İhram'ın sadece bir bez parçası olmadığını, mikattan hac ibadetine giriş yapan hacının dünyanın tüm kalabalığından arınıp Rabbi'nin topluluğuna karıştığını; Arafat'ta hacın zirvesine ulaştığını; şeytana atılan her taşla bir günahın atılması gerektiğini ve diğer tüm aşamaların insanın olgunluğunu tamamlamasına yardımcı olan adımlar olduğunu anlıyoruz. Allah karşısında eşitliğin zirvesinin gerçekleştiği ibadettir hac. Ten renginin önemsizliğini Malcom X'in hayatından verdiğimiz kesitlerden anlıyoruz. "Hacda Kadın" makalesi ile hacda kadının cinsiyeti ile değil kulluğu ile var olduğunun bilincine varıyoruz. Nazife Şişman hacı olmanın turist ve seyyah olmaktan ayrıldığı noktaları akıcı bir üslupla bizlere sunuyor. Söyleşi bölümümüzde Ebruzen Hikmet Barutçugil'in, sanatıyla hac arasında kurduğu bağlantıyı bulabilirsiniz. Ayrıca Ümit Meriç ve Nevzat Tahran ve Hasan Cihat Öter'le gerçekleştirdiğimiz kısa söyleşiler de zevkle okunacaktır. Hacca gitmenin öneminin yanında hac dönüşü ahlâkî olgunluğun devamının gerekliliğini anlatan "Hacca Nasıl Gidilir Nasıl Dönülür?" isimli makale, "Hacca Eğitimi Gitmek", "Hacca Çarşı Ziyareti ve Hediyeleşme Âdâbı" da faydalı olacağını umduğumuz diğer makalelerden. Portre bölümümüzde son nefesini Efendimiz'in yanbaşında vermek istediği için Medine'ye hicret eden Sami Ramazanoğlu Hocaefendi'nin hayatı anlatılmakta. Fahrettin Paşa'nın Medine Savunması, Surre Alayları, Osmanlı'nın kutsal beldelere gösterdiği hassasiyeti anlatan makaleler, Kâbe ve Ravza'daki âyetlerin değerlendirildiği makale, hac manzumeleri ve hac literatürü makaleleri ve şiirlerden oluşan bir dosya ile karşınızdayız.

İlkemiz sizlere en iyiyi sunabilmektir. Yayın kurulu bu ilkeyi layıkıyla gerçekleştirebilmek için büyük gayret içerisinde. Bu çalışmalar sırasında fikirleri ve makaleleri ile bizlere katkıda bulunan değerli akademisyenlere, Diyanet personeline, yazılı ve görsel malzeme temini, yayına hazırlık, baskı ve tasarım süreçlerinde katkısı olan herkese şükranlarımızı sunuyoruz.

Allah'ın çalışmalarımızı boşa çıkarmaması ümidiyle...

Dr. Nazife ŞİŞMAN

Araştırmacı - Yazar

HACILAR - SEYYAHLAR TURİSTLER

Hemen hemen bütün kültürler, bilgi ve hikmet elde etme ile seyahat arasında bir paralellik kurmuştur. İlk çağlardan beri yabancı diyarlara seyahat, özellikle de kutsal yerleri ziyaret, hikmet ve bilgi sahibi olmanın en önemli yollarından biri olarak görülmüştür. Gılgamış destanında (M.Ö. yirminci yüzyıl) bilgi arayışı ve hikmeti elde etme, seyahate ve tamamen yabancı olanın bizzat tecrübe edilmesine bağlanmıştır. Homer de Odyssey adlı epik şiirinde, çok gezen, insanları ve onların zihinlerindeki öğrenen bir kahramandan bahseder.

İslâm kültüründe ise, seyahatle ilgili birbirinden farklı kavramlar vardır: hac, hicret, rihle, ziyaret. Bu kavramlar hem fiziksel bir hareketi, yani bir yerden bir yere yolculuğu ifade eder, hem de manevî gelişmeyi. Sûfî dervişler içinse hayat, zaten bir yolculuk gibidir. Mevlânâ'nın kamışlıktan kesildiğinden beri asıl yurdunun özlemiyle inlemeye devam eden ney metaforuyla anlattığı bir gurbette olma durumudur hayat. Ancak ebedi yurda kavuşunca bitecek olan bir gurbet. Bu gurbetteki hayat, kemâlâtın basamaklarını tırmanmak için bir fırsattan ibarettir.

Dünyadaki yolculuğunun idrakinde olarak kutsal mekânlara yolculuk ise, kemâlât basamaklarında yükselmeye yardımcı olur. Bu yükselişin ön şartı, hacının kendisini yolculuğun seyrine ve mekânın ruhuna teslim etmesidir.

Postmodern dünyanın kahramanları olan turistler ise ne yolculuk anlayışları ne de mekânla kurdukları münasebet bakımından hacılara benzer. Bauman'a göre, turistlerin en önemli özelliği ziyaret ettikleri yerlere ait olmamayı başarabilmeleri, mesafelerini muhafaza edebilmeleridir. Turist bir yere varmayı amaçlayan değil, hareket edendir. Selefleri olan hacıların tersine turistlerin yaşam gezi-

Paul Fussell, turizmin en önemli özelliğinin kişinin önceden sahip olduğu dünya algısını bozmaması, sarsmaması olduğunu söyler. Turist önceden broşürlerde gördüğü bir yere gider. Mekânlara ve nesnelere bakmakla yetinir. "Oradaydım, gördüm" diyebilmektir amacı. Müteşebbis tarafından keşfedilmiş, kitle tanıtım sanatları vasıtasıyla önüne sunulmuş olan "ilginç" mekânın önünde fotoğraf çektirip geri dönmeyi seyahat olarak görür.

lerinin sonunda onları çağıran bir amaç yoktur. Hacı da turist de belli duraklarda durur. Ama hacı, kendisinden yüzyıllar önce konmuş olan durakları takip ederek, manevi bir yolculuğu gerçekleştirmeye çalışır. O sadece "iz sürendir", yeni yollar arayan değil. Atamız Hz. İbrahim'den bu yana tekrarlanagelenleri o da bir daha aşk ile tekrar eder ki, insanlığın ortak yolculuğuna dahil olabilsin. İnsan olmanın sırrını aynı izleklerden geçerek tecrübe edebilsin. Hacı, "insanoğlu için bir sığınma ve

selamet yeri" olan ve İbrahim Aleyhisselam'ın "Rabbim, bu toprağı mübarek bir yer yap!" duasıyla korunmuş olan o kutsal mekâna gidenidir. Ama bazıları oturduğu yerde tamamlamaya niyetlenir, insanlığın bu temel cevherinin seyahatini. Yani ki gaflet zamanlarından sonra, varlığının ve bütün manaların kaynağı olarak Yaratıcısını tekrar tasdik edip, O'na teslim olmak üzere kendi içinde bir yolculuğa çıkar. Değil mi ki Mevlânâ "Akıl hac için bir deve buluncaya kadar, gönül Kâbe'yi çoktan tavaf etmiştir." der, gerçek hacının giden mi kalan mı olduğunu ancak Allah bilir.

Turist ise turizm endüstrisinin belirlediği durakları takip ederek tamamlar seyahatini. Paul Fussell, turizmin en önemli özelliğinin kişinin önceden sahip olduğu dünya algısını bozmaması, sarsmaması olduğunu söyler. Turist önceden broşürlerde gördüğü bir yere gider. Mekânlara ve nesnelere bakmakla yetinir. "Oradaydım, gördüm" diyebilmektir amacı.

Müteşebbis tarafından keşfedilmiş, kitle tanıtım sanatları vasıtasıyla önüne sunulmuş olan "ilginç" mekânın önünde fotoğraf çektirip geri dönmeyi seyahat olarak görür. Oysa seyahatten beklenen, varılan mekânın yolcu, ev sahibi ile misafirin birbirini etkilemesi, dönüştürmesidir. Turistik gezi kişiyi değiştirmek bir yana, rahatlık ve benzerlik ile sarıp sarmalar ve yenilik ve saçmalıklardan muhafaza eder.

Aslında hacı da yenilik arayışında değildir; Avrupalı kâşifler gibi gittiği mekânın "terra in

cognita" (bilinmeyen topraklar) olduğu iddiasında değildir. Anlatıla anlatıla hasreti yakıcılaşan, bilinen bir mekândır hacının gittiği. Gitmesinden murat gezip görmek değil, *Keşf'ül-Mahcub* müellifinin de dediği gibi "ya gönlü sık ve zorlayan şevk içinde mücahede veya sürekli bir meşakkat içinde bir müddet zaman geçirmektir." Sadece meşakkat çekmek yetmez. Bu meşakkatin kişinin kalbinde, halinde değişime yol açması gerekir. Bu nedenle büyükler "sefere çıktığından beri bütün günahlardan göç edip ayrılmadıysan rihlet yapmış, yola çıkmış sayılmazsın" der. Rihletin gerçek bir yolculuk olabilmesi için, kişi kendi içinde bir yolculuğa çıkmalıdır.

Hacı, 19. yüzyıldaki Avrupalı seyyahlar gibi de değildir. Görmek, gördüklerini listelemek, bilgisiyle onları kuşatmak ve ardından sahip olmak... Avrupalı seyyahı harekete geçiren temel saikler bunlardır. James Clifford, "Avrupalı seyyah sadece görmekle yetinmez, gördüklerine sahip de olur", der. Bu sebeple seyyah, "potansiyel olarak daima bir kolonisttir", bir sömürgecidir. 19. yüzyılda müslüman kılığında Mekke'ye giden ve hacın bütün rükünlerini yerine getiren Sir Richard Burton, belki bir müslüman için hac yolculuğunun ne demek olduğunu tecrübe ederek anlamaya en çok yaklaşılan hıristiyandı. Ama "diğer hacıların yaşadığı yüce dini heyecana karşılık, ben zaferimin sarhoş edici sevincini yaşıyordum." demesi, hacın sadece o mekânlarda bulunup, bir takım zorunlu hareketleri yapmak olmadığının altını çizmektedir.

Küreselleşmeyi tanımlarken vurgulanan özelliklerden biri de ulaşımın kolaylaşması, iletişimin yaygınlaşmasının da etkisiyle dünyanın

adeta Mc Luhan'ın tabiriyle "küresel bir köy"e dönüşmesidir. Bu teknolojik değişim elbette yolculuğun mahiyetini de değiştirmiştir. Bir yerden bir yere yapılan yolculukta geçirilen sürede ve çekilen meşakkatte ciddi bir azalma söz konusudur. Son yıllarda yolculuk şartlarının kolaylaşmasının da etkisiyle yılda bir kaç kez umre ziyareti ve her yıl hac yapma şeklinde artan bir temayülün, bu kutsal yolculuğu turistik bir geziye indirgeme ihtimalini de düşünmek zorundayız. Her yolculuğun gerçek manada rihlet, hicret, hac ya da ziyaretten birine tekabül edebilmesi için, turistin "oradaydım ve gördüm" mantığının ötesine geçebilmek, yolun yolcuyu değiştirmesine izin vermek gerekir.

Gerek bid'at diye, gerekse gündelik hayatın seküler örgütlenişi içinde yer bulunmadığı için yapılmayan dînî merasimlerin yeri de boş kalmaz. Bu boşluğu seküler merasimler doldurur. Böylece din, modern insanın 'habitus'u dışında kalır, onu çevreleyen atmosfer olmaktan çıkar.

Yolun yolcuyla değiştirmesi, elbette derunî bir süreçtir, hacının manevî dünyasında yaşanır. Ama din cemaatle yaşandığından hakim olan toplumsal atmosfer de hacının bu tekamülü yaşayabilmesine yardımcı olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında hacı uğurlama ve karşılama törenleri, yolcu (hacı) ile birlikte geride kalanların da kendi içlerinde bir yolculuğa çıkmalarına vesile olan olaylardır. Bir kişi hacı olur, ama tanıdık eş dost pek çok kişi aynı iştiyakla Kâbe, Ravza üzerine bir sohbet ve muhabbetin içinde bulur kendini. İmam Tirmizî'nin rivayetine göre Cennet'ten bir yakut olan Hacer'ü'l-Esved'e mesh edemese bile, uzaktan selamlamış olan avuç içlerinin öpülmesi gibi âdetler, hacı üzerinden bir dînî atmosferin oluşmasına yardımcı olan unsurlardır. Ayrıca bu törensel uygulamaların, hacının, sahip olduğu isme layık olmasını kolaylaştıracak bir toplumsal atmosfer yaratılmasına da katkısı olur. Kâbe'yi gören gözler harama bakmamalı, Mescid-i Haram'da yürüyen ayaklar harama yürümemelidir, Ravza'da semaya açılan eller, haramı alıp vermemelidir. Bu gidiş, sadece turistik bir gezi, bir seyahat değildir. Yunus Emre'nin "Ak sakallu pîr koca, bilmez ki hâli nice/Emek yimesün hacca, bir gönül yıkarısa" sözü mucibince, gönül Kâbe'sini ziyaret edenlere katılabilmesi ve hacının kendi içine yaptığı bir yolculuk olabilmesi için, elbirliği ile desteklenir hacı. Yani hacı karşılama ve uğurlama merasimlerinin de hacin sadece fiziksel bir yolculuk olarak kalmayıp manevî tekamüle vesile olmasında katkısı söz konusudur.

Ne yazık ki artık günümüzde kişi için önemli olan merasimler, kandil, mevlid, Ramazan, Hac ve Kurban, amin alayı gibi merasimler değil, sevgililer günü, kadınlar günü, noel, doğum günü kutlamalarıdır. Dînî merasimler, başka merasimlerle yer değiştirmiştir. Zira Newton'un fizikî dünya için söylediği tabiatın boşluk kabul etmezliği ilkesi, toplum için de geçerlidir. Toplumsal hayat da boşluk kabul etmez. Gerek bid'at diye, gerekse gündelik hayatın seküler örgütlenişi içinde yer bulunamadığı için yapılmayan dînî merasimlerin yeri de boş kalmaz. Bu boşluğu seküler merasimler doldurur. Böylece din, modern insanın 'habitus'u dışında kalır, onu çevreleyen atmosfer olmaktan çıkar.

Oysa modern-seküler atmosfere karşı dînî atmosferi muhafazanın, dînî merasimleri muhafazadan geçtiğini söyleyebiliriz. Çünkü dünya ve ahiret bilgisi ve bu bilgiye uygun hayat tanzimi, gündelik pratiklerle, gündelik hayat içindeki törenlerle bilinçlere yerleşir. Çünkü hayatın en sıradan olaylarını bile törenleştirme ihtiyacındadır insan. Hele bunlar, doğum, ölüm, düğün gibi insan hayatında dönüm noktası teşkil eden olaylar ise. Böyle olaylarda insanlar kendi hayatları ile ilgili muhasebe yaparlar, hüznün hüznü coşku ise coşku duyarlar. Hac da son yıllara kadar çok az insana nasip olan ve insan hayatında dönüm noktası teşkil eden önemli bir olay olarak kabul ediliyordu. Bu nedenle de hac, farz olan menâsikinin dışında da müslümanların özellikle törenselleştirdiği bir ibadettir. ■